

А. Нестеренко,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРИНЦИПИ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Фінансова система є найважливішою ознакою незалежності держави. Тому вивчення витоків становлення і розвитку національної фінансової системи є особливо актуальним у період розвитку в економіці та суспільстві. Фінансова система є відображенням рівня економічного розвитку суспільства і водночас вона є визначальним елементом (базис) цього розвитку.

Трансформація фінансової системи України шляхом поглиблення ринкових основ функціонування економіки вимагає дослідження принципів фінансової системи нашої країни.

Теорії фінансів і проблемам окремих складових фінансової системи приділялося і приділяється багато уваги з боку зарубіжних та вітчизняних учених. Разом із тим проблематика фінансової системи (а саме принципи фінансової системи) у вітчизняній економічній та правовій науках досліджена ще недостатньо. Питанням розвитку та функціонування фінансової системи та її елементів: фінансів, кредиту, страхування у науці та практиці були присвячені роботи фахівців у минулому: Ж. П. Годме, В. Л. Лебедева, І. Х. Озерова, І. І. Янжула, й досліджуються вченими у сучасних умовах: І. Т. Балабановим, А. І. Балабановим, Л. В. Вакарюком, Л. К. Вороновою, Р. Гаврилюк, Е. Ю. Грачевою, Е. С. Дмитренко, М. П. Кучерявенко, А. Я. Кузнецовим, В. Е. Леонтьєвим, С. І. Лушиним, В. П. Нагребальним, В. М. Опаріним, П. С. Пацурківським, Е. Д. Соколовою та іншими. Але комплексного дослідження щодо принципів фінансової системи ні українськими, ні російськими вченими не проводилось.

На сьогодні немає чіткого трактування поняття принципів фінансової системи, не визначено їх перелік. Ці

та інші невирішені проблеми знижують результативність функціонування фінансової системи України в цілому та її складових. Встановлення та визначення принципів фінансової системи важливо, виходячи не стільки з теоретико-пізнавальних потреб, скільки для практичного використання.

Перш ніж перейти до визначення принципів фінансової системи взагалі, необхідно визначити поняття «принцип». Принцип (фр. — початок, основа) — 1) основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо) [12, 110].

Виходячи із суті терміна «принцип» можна вважати, що принципи фінансової системи — це сукупність суспільно визнаних правил та настанов, фундаментальні орієнтири, дотримуючись яких можливо формувати й розвивати фінансову систему держави, в тому числі її складові (елементи).

Принципи охоплюють всю правову матерію — і ідеї, і норми, і відносини — та надають їй логічності, послідовності, збалансованості. Принципи мають бути «працюючими». Однак з цього зовсім не випливає, що вони «набувають значення імперативних вимог, конкретних правил і зобов'язують правозастосовувача до визначеної поведінки або встановлюють певні заборони» [7, 182].

Кожна система має свої властивості та функціонує, досягаючи поставленої мети. Узагальнюючи думки провідних економістів [5; 11], які дають найпов-

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

які саме елементи входять до її складу та на яких принципах вони базуються.

Важливою складовою фінансової системи України є державні фінанси, які включають: 1) бюджетну систему, тобто державний бюджет, бюджети місцевого самоврядування; 2) позабюджетні централізовані цільові фонди; 3) фінанси господарюючих суб'єктів, галузей і відомств; 4) кредитні ресурси (міністерства фінансів, державних банків) [7, 182].

Державні і муніципальні фінанси є центральною ланкою фінансової системи держави. Основною ланкою державних і муніципальних фінансів є бюджетна система. Отже і принципи, які властиві фінансам, мають пряму дію на фінансову систему в цілому.

Визначивши елементи фінансової системи, можна зробити спробу у визначенні принципів, які притаманні кожній з цих ланок фінансової системи.

Існують наступні принципи фінансів: єдність, збалансованість, цільова спрямованість, диверсифікація, стратегічна орієнтованість. Загальнодержавним фінансам притаманні, крім того, принципи демократичного централізму і національної політики, які яскраво проявляються в побудові державних фінансових органів, а також бюджетної системи.

Щодо базової категорії фінансової системи — бюджетної системи України, то вона ґрунтується на таких принципах: принцип єдності бюджетної системи; принцип збалансованості; принцип самостійності; принцип повноти; принцип обґрунтованості; принцип ефективності; принцип субсидіарності; принцип цільового використання бюджетних коштів; принцип справедливості і неупередженості; принцип публічності та прозорості [1].

У різних країнах формуються різні цільові фонди, які відображають специфічні риси фінансових систем цих країн. Основними принципами обов'язкового соціального страхування є:

— стійкість фінансової системи обов'язкового соціального страхування, що забезпечується еквівалентністю страхових виплат і страхових внесків;

— обов'язковий характер соціального страхування;

— державні гарантії дотримання прав застрахованих осіб на захист від соціальних страхових ризиків;

— державне регулювання системи обов'язкового соціального страхування;

— паритетність участі представників працівників, працедавців і держави в управлінні обов'язковим соціальним страхуванням;

— обов'язковість сплати страхувальниками (працедавцями), а в деяких випадках працівниками страхових внесків;

— цільове використання засобів;

— автономність фінансової системи обов'язкового соціального страхування [4, 325].

Фінансова діяльність підприємств може бути організована трьома методами, а саме: комерційний розрахунок; неприбуткова діяльність; кошторисне фінансування. Комерційний розрахунок є раціональним і високоефективним методом фінансової діяльності, притаманний ринковій економіці. Комерційний розрахунок ґрунтується на таких принципах:

— повна господарська і юридична відокремленість;

— самоокупність;

— прибутковість;

— самофінансування;

— фінансова відповідальність.

Неприбуткова діяльність ґрунтується на таких принципах:

— господарська і юридична відособленість;

— самоокупність;

— фінансова відповідальність.

Кошторисне фінансування здійснюється за такими принципами:

— плановість;

— цільовий характер виділених коштів;

— виділення коштів залежно від фактичних показників діяльності установи;

— підзвітність [10, 84–88].

Державний кредит являє собою доволі специфічну ланку державних фінансів. Він не має ні окремого грошового фонду, ні відокремленого органу управління. Разом з тим він характеризує особливу форму фінансових від-

носин держави і тому виділяється в окрему ланку. Через створені фінансово-кредитні інститути кредитна система акумулює тимчасово вільні фінансові ресурси, перерозподіляє їх та вкладає в економіку і споживчий ринок. Принципами кредитування є: добровільність, зворотність, строковість, відплатність, забезпеченість державою всім своїм майном [2, 314].

Говорячи про підвищення уваги до необхідності не лише декларування, але реалізації галузевих принципів у процесі здійснення публічної фінансової діяльності, ми виходимо із широкого розуміння такої діяльності, не обмежуючи її виключно бюджетною сферою чи сферою, в якій діють централізовані чи децентралізовані фонди коштів. Навпаки, окрім перелічених, сюди мають відноситися усі фінансові відносини, що виникають у процесі емісійної діяльності, банківської діяльності, діяльності інших фінансових посередників. Фактично, це стосується будь-яких фінансових відносин, в яких реалізація їх суб'єктами своїх повноважень (реалізація прав, виконання обов'язків тощо) збігається з реалізацією (чи втіленням) публічного інтересу у будь-якій сфері публічної фінансової діяльності.

До загальних принципів реформування фінансових ринків віднесено:

— посилення прозорості та звітності — мета: підвищити вимоги відносно розкриття інформації стосовно складаних фінансових продуктів та створити стимули, які б примушували ринкових агентів не брати на себе надлишкові ризики;

— посилення регулювання — мета: посилити регуляторні режими, пруденційні нагляд та управління ризиками;

— сприяння підвищенню добросовісності учасників фінансових ринків — мета: захистити добросовісність та сприяти обміну інформацією;

— посилення міжнародного співробітництва — мета: розробити цілісні глобальні норми і правила (зокрема, створити наглядові колегії над діяльністю всіх основних міжнародних інститутів з метою посилення нагляду);

— реформування міжнародних фінансових інститутів — мета: сприяти реформі Бреттон-Вудських інститутів з метою відображення нового співвідношення сил на світовій економічній арені [13].

Гнучкість і ефективність фінансової системи досягаються за рахунок її багатоланковості [8, 33].

На основі цілісності, гнучкості, динамічності, відкритості фінансової системи було виведено основне правило її діяльності: завжди слід прагнути до фінансової стійкості системи в цілому, а не тих або інших її ланок і субінститутів [9, 61–65].

Відкритість фінансової системи пояснюється взаємодією її ланок з соціально-політичними структурами держави, а також з фінансами зарубіжних країн.

Більшість національних фінансових систем на сучасному етапі розвитку держав (залежно від політичного режиму, стану економіки тощо) є складовими світової фінансової системи. Остання перебуває на стадії постійної трансформації в умовах глобалізації. Складовими світової фінансової системи є міжнародні фінансові ринки, міжнародна банківська справа, фінанси міжнародних корпорацій, організацій, фірм, міжнародного інвестування, віртуальний фінансовий сектор, міжнародні фінансові організації. Тому національним фінансовим системам притаманні принципи міжнародних фінансових систем.

Державна фінансова система в розвинених капіталістичних країнах складається з чотирьох ланок: державних бюджетів; місцевих фінансів; спеціальних позабюджетних фондів; фінансів корпорацій. Для вказаних фінансових систем характерний принцип фіскального федералізму, при якому здійснюється чітке розмежування функцій між різними рівнями системи. Уряд повністю незалежний в цілях, що стосуються державних питань в цілому: витрати на оборону, космос, зовнішні стосунки. Місцеві органи влади фінансують розвиток шкіл, охорону громадського порядку, прибирання територій та ін. [8, 33].

Саме у цьому сенсі заходи міжнародних та регіональних інституцій, спря-

мованих для поновлення й розвитку на нових засадах стабільних фінансових систем, можуть розглядатися як приклад реалізації таких принципів, як:

— публічний та гласний характер фінансової діяльності, причому це стосується і держави, і місцевих органів, і будь-яких інших учасників публічної фінансової діяльності;

— відновлення монополії держави на здійснення певних дій у сфері фінансів;

— відновлення всебічного контролю й нагляду у сфері публічної фінансової діяльності;

— прагнення до реалізації принципу здорових фінансів;

— відновлення принципу фінансової безпеки держави тощо [3, 165].

Також не можна не звернути уваги на динамічність фінансової системи, яка обумовлюється тим, що вона знаходиться в постійному розвитку, у постійно мінливих величинах фінансових ресурсів, видатків, доходів, у коливаннях запиту та пропозиції на капітал.

Це припускає посилення і поглиблення зв'язків фінансової системи із зовнішнім середовищем, постійний обмін інформацією.

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що принципи фінансової системи можна згрупувати відносно:

1) принципів «системи» у загальному сенсі;

2) принципів побудови фінансової системи;

3) принципів елементів фінансової системи;

4) заходів міжнародних та регіональних інституцій, спрямованих на поновлення та розвиток стабільної фінансової системи.

Аналізуючи принципи фінансової системи з різних сторін, вважаємо за доцільне запропонувати наступні принципи, які притаманні фінансовій системі України: стійкість, цілісність, стабільність, принцип взаємодії і узгодженості фінансового контролю і державного управління з державними і фінансовими органами, динамічність активної реакції на нові чинники, прагнення до здорових фінансів, принцип фінансової безпеки

держави, принцип прозорості та звітності.

Ключові слова: фінансова система, принципи фінансової системи, фінанси, система, фінансова діяльність, кредитування, бюджет.

На сьогодні немає чіткого трактування поняття принципів фінансової системи, не визначено їх перелік, ці та інші невирішені проблеми знижують результативність функціонування фінансової системи України в цілому та її складових. Встановлення та визначення принципів фінансової системи важливо не стільки для теоретико-пізнавальних потреб, скільки для практичного використання, для подальшого розвитку фінансової системи та поліпшення економіки.

До сих пор нет четкой трактовки понятия принципов финансовой системы, не определен их перечень. Эти и другие нерешенные проблемы снижают результативность функционирования финансовой системы Украины в целом и ее составляющих. Определение принципов финансовой системы важно не столько для теоретико-познавательных потребностей, сколько для практического использования, для дальнейшего развития финансовой системы и улучшения экономики.

Until now there is not clear interpretation of concept of principles of the financial system, their list is not certain. These and other unsolved problems reduce effectiveness of functioning of the financial system of Ukraine on the whole and her constituents. Establishment and determination of principles of the financial system it is important, going not so much out theoreticopignavalyh necessities, skilky for the practical use.

Література

1. Бюджетний кодекс України 2010 р. ст. 7 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>

2. Воронова Л. К. *Фінансове право України : підручник* / Л. К. Воронова. — К. : Прецедент : Моя книга, 2006. — 448 с.
3. Гетьманцев Д. О. Вплив світової фінансової кризи на реалізацію принципів здійснення публічної фінансової діяльності // *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр.* — 2011. — Вип. 62. — С. 159–166.
4. *Государственные и муниципальные финансы : учебник* / под ред. С. И. Лушин, В. А. Слепова. — М. : Экономистъ, 2007. — 763 с.
5. Зацеркляний М. М. *Основи економічної кібернетики : навч. посіб.* / М. М. Зацеркляний, О. Ф. Мельников. — Чернівці : Наша кн., 2008. — 392 с.
6. Кириленко О. П. *Фінанси : навч. посіб.* / О. П. Кириленко. — 2-ге вид., переробл. і допов. — Тернопіль : Екон. думка, 1998. — 384 с.
7. Ковальчук А. Т. *Фінансове право України. Стан та перспективи розвитку* / А. Т. Ковальчук. — К. : Парлам. вид-во, 2007. — 488 с.
8. Крохина Ю. А. *Финансовое право России : учебник* / Ю. А. Крохина. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Норма, 2008. — 720 с.
9. Мескон М. Х. *Основы менеджмента* / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. — М., 1992. — 356 с.
10. Опарін В. М. *Фінанси (Загальна теорія) : навч. посіб.* / В. М. Опарін. — 2-ге вид., допов. і переробл. — К. : КНЕУ, 2002. — 240 с.
11. *Системний аналіз : навч. посіб.* / О. Д. Шарапов, Л. Л. Терехов, С. П. Сіднев. — К. : Вища шк., 1993. — 303 с.
12. *Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 5* / під ред. Ю. С. Шемшученко. — К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2003. — 736 с.
13. *The Future of the Global Financial System. A Near-Term Outlook and Long-Term Scenarios. A world economic forum report in collaboration with oliver wyman.* — 2009. — P. 23.